

*Допілка В. О.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри морського права**Одеського національного морського університету**Загороднюк С. О.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики**Міжнародного гуманітарного університету*

ТИПОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОБМАНОМ НА МОРСЬКОМУ СУДНІ

Анотація. У статті досліджується поняття кримінальних правопорушень у сфері економіки, вчинених способом обману на морському судні. Сучасний стан боротьби зі злочинністю характеризується особливостями економіки. Глобальна економіка відкрила економічні системи країн світу для вільних міжнародних зв'язків. Економічні процеси тісно пов'язані зі зловживаннями та їх супроводжують різноманітні обманні дії. Поширеність отримуючої економічної злочинності, яка пов'язана з обманом.

Спосіб кримінального правопорушення вимагає звернення щодо сутності правовідносин, суб'єктів, їх змісту, зокрема, під час експлуатації морських транспортних засобів. Особливість суб'єктів правовідносин на морських судах полягає в тому, що за ці кримінальні правопорушення несуть відповідальність особи, які перебувають на морських судах, можуть бути пов'язаними зі службовими обов'язками щодо обслуговування судна, тому у разі вчинення ними цих правопорушень вони підлягають дисциплінарній, адміністративній, кримінальній відповідальності за службові правопорушення. Іншу категорію осіб становлять пасажирів, а також особи, які використовують морські судна як засоби переміщення, що визначає особливості кваліфікації протиправних дій таких осіб. Зміст правовідносин характеризується переміщенням певних предметів на морському судні, що породжує у разі неправомірних дій специфіку способу обману або зловживання довірою.

Обман може бути способом вчинення шахрайства, контрабанди. Найбільш поширеними кримінальними способами обману можуть бути діяння у Інтернеті, у сфері страхування, з використанням пластикових карток, за допомогою комп'ютерної техніки, а також використання морських транспортних засобів у разі переміщення контрабандних предметів.

Ключові слова: економічні кримінальні правопорушення, морське судно, спосіб обману, шахрайство, контрабанда.

Постановка проблеми. Дослідження потребує механізм захисту від економічних кримінальних правопорушень, пов'язаних з обманом на морському судні, за допомогою норм кримінального права. До таких норм слід віднести: шахрайство (ст. 190 КК України), контрабанду (ст. 201 КК України). [8] Міжнародне співробітництво актуалізувало розвиток морського судноплавства. Інтенсивне використання суден як засобів переміщення, розвиток морського туризму посилили роль морського транспорту в економіці.

Подолання злочинності, яка пов'язана з обманом, потребує особливого значення. Дослідження механізму цього явища за допомогою норм кримінального права є дуже актуальним.

Метою статті є аналіз економічних правопорушень, вчинених особами, які використовують морське судно як засіб переміщення.

Дослідженню проблеми присвячені праці таких учених, як: П.П. Андрушко, С.Ю. Романов, В.М. Прусс, Є.В. Додін, Є.Л. Стрельцов та ін.

Вклад основного матеріалу дослідження. Обман як спосіб вчинення злочину є ознакою об'єктивної сторони, це форма прояву суспільно небезпечного діяння, виступає як обов'язкова ознака складу у випадках, коли він: а) прямо зазначений у законі, наприклад, обман чи зловживання довірою у складі шахрайства (ст. 190 КК України); б) однозначно впливає зі змісту закону, про що свідчить характер дії у разі контрабанди, опис якої містить диспозиція статті 201 КК України. Способом контрабанди може бути обман [8].

Спосіб має велике кримінально-правове значення. Якщо він є обов'язковою ознакою складу, то його встановлення у справі є необхідним. Спосіб має істотне значення для правильної кваліфікації злочину, його аналіз дає можливість зробити висновок про інші ознаки складу кримінального правопорушення.

Спосіб важливий для диференціації кримінальної відповідальності. Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це форма прояву суспільно небезпечного діяння, це певний метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення протиправного діяння [11, с. 87].

Обман полягає в тому, що винний шляхом запевнення або замовчування щодо обставин, у яких зацікавлений потерпілий, створює у потерпілого неправильне уявлення про такі обставини і викликає таким чином у потерпілого впевненість про обов'язок або вигідність для нього будь-яких дій. Обман – це повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування фактів, повідомлення, що вводить потерпілого в оману.

Спосіб вчинення правопорушення є системою дій з його підготовки, вчинення і приховування, детермінованих умовами навколишнього середовища і психофізіологічними властивостями особистості. Як правило, такі дії об'єднані спільним злочинним наміром. Однак у деяких випадках за межами способу його вчинення може мати місце самостійний спосіб прихову-

вання (якщо приховування не входить до загального наміру). Наприклад, у разі контрабанди спосіб укриття предметів може бути використаний для вчинення кримінального правопорушення, а також після того, як певні предмети були переміщені через митний кордон.

Специфічними є способи обману під час експлуатації морських транспортних засобів, їх готовність до експлуатації підтверджується судовими документами, які характеризуються міжнародними та внутрішньодержавними нормативними актами [13, с. 90]. У морському праві України поняттю «суднові документи» присвячена Глава 3 Розділу II КТМ України [4]. Особливо велике значення для з'ясування протиправності діянь, пов'язаних з обманом, мають випадки щодо невиконання «Рейсового завдання». Обман може складатись у тому, що перевозяться нелегальні пасажери, біжінці. При цьому капітан судна звітує судовласнику про перебування судна в іншому місці, ніж передбачено завданням, про кількість пасажирів, що не відповідає дійсності, а також про кількість і якість вантажу, в тому числі наркотичних засобів. Крім того, капітан дає неправильні відомості щодо заходу у порти та про строки рейсу. Способом обману можуть виступати надання судна, не вказаного у договорі морського перевезення, зібрання моряками платні за безкоштовні послуги, а також надання пасажиру каюти, іншої за своїми характеристиками, ніж вказано у договорі перевезення (білеті на проїзд), тощо. Вимоги щодо перевезення пасажирів та вантажу визначаються міжнародною конвенцією про перевезення морем пасажирів та їх вантажу 1974 р. (Афіни) [6]. Попередження правопорушення на морському судні вимагає високої кваліфікації моряків, суворого дотримання судової дисципліни [9].

У разі, коли злочинець видає себе за особу, що виконує свої службові обов'язки, видаючи себе за працівника морського флоту, здійснює «обшук» у каютах пасажирів чи членів екіпажу судна, у процесі якого заволодіває грошима чи цінними речами потерпілих, діяння кваліфікується як крадіжка.

Протягом останніх років особливо поширений обман у сфері страхування морських суден. Як правило, він здійснюється шляхом завищення страхової суми за допомогою подання свідомо помилкових відомостей під час укладання договору страхування. Обман, який вчиняється з використанням пластикових карток, характеризується використанням пластикових карток для здійснення безготівкових розрахунків за товари, що купуються, і надані послуги.

Обман часто має місце в мережі Інтернет, особливо в електронній комерції.

Незаконні операції з використанням електронно-обчислювальної техніки як кваліфікуюча шахрайство обставина (ч. 3 ст. 190 КК України) [8] – це обманне використання можливостей і засобів такої техніки, пов'язане з умисним введенням (закладанням) в її електронну систему неправдивих (свідомо помилкових) даних, що дає можливість шахраю отримати певну суму чужих грошей. Обман, який здійснюється за допомогою комп'ютерної техніки, характеризується тим, що злочинець, скориставшись можливістю для неправомірного доступу до комп'ютерної інформації фінансового характеру, зосередженої в обчислювальних центрах банківських установ, і знайшовши прогалини в діяльності ревізійних служб, здійснюють кримінальні операції із зазначеною Інформацією, що знаходиться в ЕОМ чи на магнітних носіях; вносять викривлення,

неправильні (фальсифіковані) дані в програмі вихідні дані ЕОМ з наступним їх використанням для розкрадань; встановлюють код комп'ютерного проникнення в електронну платіжну мережу розрахунків за картою.

Найбільш поширеним серед економічних кримінальних правопорушень, які вчинюються на морському судні, способом обману є шахрайство, яке передбачене ст. 190 КК України [8]. Шахрайством визнається заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [2, с. 187]. Закон посилює відповідальність за скоєння цього кримінального правопорушення, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, а також вчинене у великих розмірах або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою. Покарання за шахрайство встановлене у вигляді штрафу від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, а за кваліфіковані склади – у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна [8].

Об'єктом шахрайства є право власності, його предметом є чуже майно та право на майно.

З об'єктивної сторони шахрайство полягає в протиправному заволодінні чужим майном, у набутті права на нього шляхом обману потерпілого чи зловживання його довірою.

Це кримінальне правопорушення відзначається тим, що особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, сама передає таке майно винному, вважаючи, що останній має право на нього. Шахрай має на меті шляхом обману чи зловживання довірою викликати у потерпілого впевненість про вигідність або обов'язковість передачі йому майна чи права на нього.

Передачу майна чи права на нього не можна вважати добровільною, якщо потерпілий у зв'язку з віком, фізичними чи психічними вадами не міг правильно оцінити і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними. Заволодіння майном шляхом зловживання цими вадами або віком чи станом потерпілого за наявності до того підстав може кваліфікуватися як крадіжка, а одержання права на майно за таких обставин – розглядатись як недійсна угода.

Обман може виявлятися у використанні підроблених судових документів. У випадках, коли щодо обману винний підроблює або використовує підроблений документ, потрібна кваліфікація за сукупністю статей 190 та 358 КК України [8].

Особливості шахрайства полягають у тому, що потерпілий, будучи введеним в оману, зовні добровільно передає винному майно або право на майно, вважаючи, що це є правомірним, необхідним або вигідним для нього.

Зловживання довірою є різновидом обману. Воно полягає у використанні довіри з боку потерпілого, яке ґрунтується на особистих або юридичних стосунках з особою, яка володіє майном, як-от: родинні або дружні взаємини, знайомство, спільна службова діяльність тощо.

Шахрайство вважається закінченим з моменту фактичного одержання винним майна чи права на нього. Розпоряджатися цим майном він має можливість зразу ж, бо передача його здійснюється добровільно. Обман, що не призвів до зловжи-

вання майном або правом на майно, визначається відповідно до конкретних обставин як готування чи замах на шахрайство. Закінченням діяння вважається з моменту фактичного одержання винним майна чи права на нього.

Суб'єктивна сторона шахрайства характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. Суб'єкт усвідомлює, що він використовує обман чи зловживає довірою для заволодіння чужим майном або правом на нього, і бажає таким чином заволодіти ним.

Суб'єктом шахрайства може бути особа, яка до вчинення злочину досягла 16 років. Шахрайство, вчинене службовою особою з використанням службового становища, належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 190 КК України і ч. 1 ст. 364 КК України [8]. Так, якщо винна особа у разі шахрайства з метою обману чи зловживання довірою вчиняє інший злочин, її дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 190 КК України і за статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин [8]. Працівники морського флоту, які обслуговують судно, за протиправні діяння несуть дисциплінарну, кримінальну або адміністративну відповідальність [5].

Обман як спосіб вчинення кримінального правопорушення використовується у разі контрабанди (ст. 201 Кримінального кодексу України), пов'язаної з переміщенням через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю: культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [3, с. 14].

Контрабанда може вчинюватись з переміщенням певних предметів на морських судах. Особливої уваги заслуговує здійснення капітаном судна контролю за переміщенням вантажу, його кількості, якості, його розміщення на судні.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що виникають з приводу переміщення зазначених у ст. 201 КК [8] предметів через митний кордон України і забезпечують встановлені законодавством порядок та умови такого переміщення та внесення щодо бюджету митних платежів. У разі контрабанди зброї та боєприпасів, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів додатковими об'єктами виступають громадська безпека та/або здоров'я населення. Переміщення або дії, спрямовані на переміщення не зазначених у нормі про контрабанду предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від нього, тягне адміністративну відповідальність за статтями 482 або 483 МК України [10].

Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю вказаних у законі предметів кваліфікується за спеціальними нормами [12, с. 22], зокрема це стосується наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів чи прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК); підроблених національної валюти України, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК); творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК); предметів порнографічного характеру (ст. 301 КК) [8].

Об'єктивна сторона контрабанди виражається в незаконному переміщенні будь-якого із зазначених у ст. 201 КК предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю [8]. Митний кордон – це межі митної території України. Він збігається з державним кордоном України, крім штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні, на які поширюється виключна юрисдикція України [7]. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України згідно зі ст. 10 МК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 318 МК митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України [10].

Під переміщенням слід розуміти переміщення відповідних предметів на митну територію України або з цієї території чи по такій території транзитом. Слід зазначити, що переміщення предметів контрабанди поза митним контролем означає: 1) поза місцем розташування митного органу; 2) поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей; 3) з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем посадовими особами митного органу (ст. 482 МК) [10].

Діяння вважається закінченим з моменту фактичного незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України, а до цього моменту особа може добровільно відмовитися від доведення правопорушення до кінця. Добровільна відмова є можливою до моменту прийняття митним органом митної декларації. Замах на контрабанду має місце, якщо її предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо), і кваліфікується за ч. 3 ст. 15 і ст. 201 КК [8].

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотив і мета не мають значення для кваліфікації контрабанди.

Висновки. Дослідження способу вчинення кримінального правопорушення впливає з вимог кримінального закону, також є важливим для з'ясування алгоритму протиправних дій, що дозволяє глибше розробляти методику розкриття і заходи з попередження цих кримінальних правопорушень, а також визначати спрямованість і характер пошукових заходів щодо виявлення осіб, які вчиняють діяння, що пов'язані з обманом.

Обман є способом вчинення шахрайства і полягає у наданні потерпілому неправдивої інформації або приховуванні фактів, повідомлення про які було обов'язковим.

Зловживання довірою – це вид обману, що полягає у використанні винним довірливих відносин з потерпілим, заснованих на родинних, службових відносинах, знайомстві, інших цивільно-правових відносинах.

Особливістю шахрайства є те, що винний заволодіває чужим майном шляхом спонукання самого потерпілого до передачі йому майна чи уступки права на майно.

У разі контрабанди залежно від обставин її вчинення в одному випадку під способом вчинення діяння слід розуміти також і дії з його приховування, в іншому – необхідно говорити окремо про спосіб вчинення і спосіб приховування кримінального правопорушення.

Вчинення економічних кримінальних правопорушень набуває особливого характеру протиправних дій, пов'язаних з обма-

ном на морському судні. Його розкриття здійснюється в екстремальних умовах мореплавства. Їх попередження вимагає високої підготовки та кваліфікації моряків, а також контролю за їхньою діяльністю.

Література:

1. Анисимов Г.Н. Злоупотребление доверием как признак состава преступления. *Проблеми законності*. Харків : Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 2002. Вип. 57. С. 145–151.
2. Прусс В.М. Обеспечение безопасности международного судоходства уголовно-правовыми методами : монографія. Одеса : ЛАТ-СТАР, 2000. 204 с.
3. Додін Є.В. Організація боротьби з митними правопорушеннями та контрабандою : навчальний посібник. Львів : Сполом, 2009. 232 с.
4. Кодекс торговельного мореплавства України. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2010. 116 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 24.02.2021).
6. Конвенція про перевезення морем пасажирів та їх вантажу (Афіни) 13 грудня 1974 року. URL: <http://rise.odessa.ua/texts/PAL76.php3> (дата звернення: 26.02.2021).
7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25–26. Ст. 131. Із наступними змінами та доповненнями. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.02.2021).
9. Международная конвенция о подготовке и дипломировании персонала рыболовных судов и несении вахты, 1995 г. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 21–22. Ст. 139.
10. Митний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*, 2012, № 44–45, № 46–47, № 48, ст. 552. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 23.02.2021).
11. Романов С.Ю. Обман як спосіб злочинної діяльності. *Право України*. 1997. № 12. С. 87–89.
12. Стрельцов Є.Л. Контрабанда: склад злочину: наук.-практ. коментар / Є.Л. Стрельцов, А.М. Притула. Одеса : «Фенікс». 2012. 50 с.
13. Шемякин А.Н. Морское право : учебное пособие. Харьков : «Одиссей», 2004. 384 с.

Dopilka V., Zagorodniuk S. Typology of economic offenses related to fraud on a sea vessel

Summary. The article explores the concept of criminal offenses in the field of economics, committed by deception on a seagoing vessel. The current state of the fight against crime is characterized by the peculiarities of the economy. The global economy has opened the economic systems of the countries of the world for free international relations. Economic processes are closely linked to abuses and are accompanied by various deceptive actions. Economic crime, which is associated with deception, is becoming more common.

The method of the criminal offense required an appeal to the essence of legal relations, subjects, their content, in particular in the operation of maritime vehicles. The peculiarity of the subjects of legal relations on seagoing vessels is that for these criminal offenses are responsible persons who are on seagoing vessels, may be related to the duties of servicing the vessel, so when they commit these offenses, they disciplinary, administrative, criminal liability for official offenses. Another category of persons consists of passengers, as well as persons who use seagoing vessels as means of transportation, which predetermines the peculiarities of the qualification of illegal actions of such persons. The content of the legal relationship is characterized by the movement of certain objects on a ship, which generates, in the case of wrongful acts, the specifics of the method of deception or abuse of trust.

The method of deception can be a way of committing fraud, smuggling. The most common criminal methods of deception may be acts on the Internet, in the field of insurance, with the use of plastic cards, with the help of computer equipment, as well as the use of sea vehicles when moving contraband items.

Key words: economic criminal offenses, sea vessel, method of deception, fraud, smuggling.